

Differential Criminal Procedure for Children: From Legislative Intent to Failure in Implementation

Zeinab Bagherinezhad

Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Yaser Hajipour*

Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Differential criminal procedure for children is one of the important achievements of modern criminal policy and the movement for the protection of children's rights. It is founded on the recognition that children—due to their age, developmental characteristics, psychological conditions, and special needs—should not be subjected to the same criminal procedures and judicial mechanisms that apply

* Corresponding Author: Docyas1366@iau.ac.ir

How to Cite: Hajipour, Y., & Bagherinezhad, Z. (2026). Differential Criminal Procedure for Juveniles: From Legislative Intent to Challenges of Implementation. (e21740). Journal of Criminal Law Research, 14(55), 89- 124. e21740 <https://doi.org/10.22054/jclr.2026.93543.2886>

to adults. Accordingly, modern juvenile justice systems have gradually moved away from purely punitive approaches toward responses that emphasize protection, education, correction, restoration, and rehabilitation. Differential criminal procedure seeks to establish special procedural safeguards for children at every stage of the criminal process, including police investigation, preliminary investigation, prosecution, trial, sentencing, and the enforcement of judicial decisions.

The development of differential criminal procedure is closely associated with the advancement of children's rights and the evolution of modern criminal policy. In this respect, the best interests of the child, respect for human dignity, individualized treatment, rehabilitation, and social reintegration constitute fundamental principles of juvenile justice. Iranian criminal legislation has likewise recognized this approach. The Iranian Criminal Procedure Code contains specific provisions governing children and adolescents and establishes procedural mechanisms designed to distinguish juvenile justice from the ordinary criminal justice system applicable to adults. However, the existence of special legal provisions does not necessarily ensure their effective implementation in practice. An examination of the legal framework and prevailing judicial practices reveals a significant gap between legislative objectives and their practical application. Legal ambiguities and inconsistencies, the inadequacy of specialized institutions, weaknesses in protective mechanisms, the absence of specialized police units for children, difficulties relating to the preparation and use of personality files, and certain judicial practices have created significant obstacles to the effective implementation of differential criminal procedure. As a result, in some cases, criminal proceedings involving children may closely resemble the ordinary procedures applicable to adults.

Focusing on Iran, the present study aimed to examine the foundations and manifestations of differential criminal procedure for children and to identify its principal legislative and practical challenges. It sought to determine whether the existing regulations governing criminal

...

procedure for children has succeeded in achieving the objectives of differential criminal procedure in practice and, if not, what the main obstacles to its effective implementation are. It tried to address whether the special procedural mechanisms established under Iranian criminal law have resulted in a genuinely differentiated system of juvenile justice or have remained largely formal in nature. Moreover, the research went on to assess the compatibility of differential criminal procedure with the principles of children's rights, modern criminal policy, restorative justice, rehabilitation, and social reintegration. Particular attention was paid to the role of specialized police, specialized judicial authorities, personality files, protective mechanisms, informal justice, restorative justice, and the professional specialization of those involved in proceedings concerning children.

Materials and Methods

This research adopted a descriptive–analytical methodology and a library research method. The analysis focused on relevant legal provisions, legal scholarship, academic literature, and judicial approaches concerning children, juvenile justice, children's rights, and differential criminal procedure. The descriptive dimension helped identify the existing legal rules, procedural guarantees, and specialized mechanisms, while the analytical dimension evaluated their effectiveness in achieving the objectives of differential criminal procedure. Accordingly, the research focused on the relationship between legislative intent and practical implementation, examining the existing challenges from the perspectives of child protection, modern criminal policy, restorative justice, and rehabilitation.

Results and Discussion

The analysis yielded several findings about differential criminal procedure in Iran. The Iranian legislature has expressed a clear intention to establish a differentiated criminal procedure for children and adolescents. The adoption of special procedural rules and the

recognition of differentiated mechanisms constitute important developments in the Iranian juvenile justice system. Nevertheless, these provisions have not yet resulted in a comprehensive and effective system of differential criminal procedure. First, legal ambiguities and inconsistencies in certain provisions create uncertainty regarding the scope and application of special procedural safeguards and may give rise to divergent judicial interpretations. Consequently, differential criminal procedure is not always applied consistently in practice.

Second, the insufficient development of specialized institutions constitutes a significant obstacle to the effective implementation of differential criminal procedure. In particular, the absence of a fully developed system of specialized police services for children weakens differentiated treatment from the earliest stages of the criminal process. Police officers who lack specialized knowledge of children's rights, child psychology, and juvenile justice may, even unintentionally, subject children to procedures that are primarily designed for adults.

Third, the practical application of personality files faces significant challenges. Consideration of a child's personality, psychological conditions, family circumstances, social environment, and individual characteristics is essential to ensuring an individualized approach to juvenile justice. However, deficiencies in the preparation, content, and assessment of personality files—together with the limited involvement of psychologists, social workers, and other relevant specialists—may prevent judicial authorities from making fully individualized and well-informed decisions.

Fourth, the findings revealed weaknesses in the implementation of protective, restorative, and informal mechanisms. Although the existing legal framework recognizes certain educational and corrective measures, these mechanisms have not yet reached their full potential in practice. The continued reliance on formal criminal proceedings may limit the development and effective use of restorative and informal justice mechanisms, despite their potential to

...

promote rehabilitation, education, and the social reintegration of children.

Finally, the effectiveness of differential criminal procedure depends to a significant extent on the specialization of judicial and other professionals involved in juvenile proceedings. Judges, prosecutors, police officers, lawyers, psychologists, and social workers require specialized knowledge and training in children's rights, child development, juvenile justice, restorative justice, and rehabilitation. In the absence of such specialization, the effective implementation of special procedural guarantees would remain limited, regardless of the existence of a formal legal framework.

Conclusion

The Iranian criminal law has taken significant steps toward establishing a differentiated criminal procedure for children; however, legislative recognition has not yet been fully translated into effective institutional and practical differentiation. The main obstacles include legal ambiguities and inconsistencies, inadequate specialized institutions, the absence of specialized police services for children, deficiencies in the preparation and assessment of personality files, weaknesses in protective mechanisms, the limited use of restorative and informal justice mechanisms, and certain judicial practices.

Achieving genuine differential criminal procedure therefore requires comprehensive legislative, institutional, and practical reforms. Existing regulations should be revised to eliminate ambiguities and establish clear, coherent, and effective procedural guarantees for children. Specialized police services for children should be established, and specialized judicial and support institutions should be strengthened. Personality files should be enhanced through the meaningful and effective participation of psychologists, social workers, and other qualified professionals. Furthermore, the use of restorative and informal justice mechanisms should be expanded,

where appropriate, to reduce unnecessary reliance on formal criminal proceedings and to strengthen rehabilitation and social reintegration. Ultimately, achieving genuine differential criminal procedure requires a transition from merely formal legal differentiation to effective institutional and practical implementation. Such a transformation would strengthen the juvenile justice system, enhance the protection of children's rights, and ensure that children are dealt with primarily through protective, educational, corrective, restorative, and rehabilitative measures rather than punitive mechanisms designed for adults.

Keywords: Differential criminal procedure, Criminal justice for children, Criminal policy, Personality files, Dejudicialization, Juvenile resocialization

دادرسی افتراقی کودکان: از اراده قانون گذار تا ناکامی در اجرا

استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

زینب باقری نژاد ^{ID}

استادیار گروه حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

یاسر حاجی پور * ^{ID}

چکیده

دادرسی کیفری افتراقی کودکان از مهم ترین دستاوردهای سیاست جنایی نوین و رویکردهای حمایتی حقوق کودک است که بر ضرورت تمایز رسیدگی به بزه های کودکان از بزرگسالان تأکید دارد. قانون آیین دادرسی کیفری نیز با پیش بینی نهادها و سازوکارهای ویژه، در صدد حمایت از کودکان در فرآیند کیفری برآمده است؛ با این حال، بررسی پیشینه مطالعات و رویه های اجرایی نشان می دهد که میان اهداف قانون گذار و واقعیت اجرایی دادرسی کودکان فاصله محسوسی وجود دارد. هدف این پژوهش، تبیین مبانی و جلوه های دادرسی افتراقی کودکان و شناسایی مهم ترین چالش های تقنینی و اجرایی پیش روی آن است. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه ای انجام شده است. یافته ها نشان می دهند که اگرچه قانون گذار اراده روشنی برای استقرار نظام دادرسی افتراقی کودکان داشته، اما ابهام ها و تعارض های قانونی، فقدان نهادهای تخصصی، تشکیل نشدن پلیس ویژه کودکان، چالش های مربوط به پرونده شخصیت، ناکارآمدی برخی سازوکارهای حمایتی و برخی رویه های قضایی نامتناسب، مانع تحقق کامل اهداف پیش بینی شده در قانون شده اند. در نتیجه، فرآیند رسیدگی در برخی موارد به الگوی دادرسی بزرگسالان نزدیک شده است. بر این اساس، اصلاح مقرره ها، ایجاد پلیس ویژه کودکان، توسعه عدالت ترمیمی و دادرسی غیر رسمی، تقویت نهادهای حمایتی و بهره گیری از قضات و متخصصان آموزش دیده در حوزه حقوق کودک، از مهم ترین راه کارهای تحقق مؤثر دادرسی افتراقی و تقویت عدالت اصلاحی و بازپرورانه در قبال کودکان محسوب می شود.

کلیدواژه ها: دادرسی افتراقی کودکان، عدالت کیفری کودکان، سیاست جنایی، پرونده شخصیت، قضازدایی، باز اجتماعی کردن کودکان.

الف) مقدمه

۱. طرح مسأله

اصل بر وحدت دادرسی کیفری است و دادرسی کیفری افتراقی به عنوان استثنایی بر این اصل، در مواردی اعمال می‌شود که ویژگی‌های شخصی یا اجتماعی برخی گروه‌ها، اقتضای برخورد متفاوت نظام عدالت کیفری را ایجاب می‌کند. کودکان به دلیل شرایط سنی، ویژگی‌های روان شناختی، سطح رشد فکری و آسیب پذیری بیشتر در برابر پیامدهای منفی فرآیند کیفری، مهم‌ترین گروه مشمول دادرسی افتراقی به شمار می‌روند. از همین رو، حمایت از کودکان در فرآیند عدالت کیفری به یکی از مهم‌ترین دستاوردهای جنبش حمایت از حقوق کودک و سیاست جنایی نوین تبدیل شده است (Newborn, 2012: 91).

علت انتخاب «کودکان» به عنوان موضوع اصلی این پژوهش آن است که کودکان نسبت به نوجوانان از آسیب پذیری بیشتری برخوردارند و ضرورت حمایت از آنان در فرآیند کیفری برجسته‌تر است. افزون بر این، برخی از مهم‌ترین چالش‌های تقنینی و اجرایی نظام دادرسی افتراقی در حقوق ایران، در خصوص کودکان نابالغ نمود بیشتری دارد. با وجود این، از آن‌جا که قانون‌گذار در برخی مقرره‌ها و نهادهای دادرسی، قواعد مشترکی را برای کودکان و نوجوانان پیش‌بینی کرده است، در مواردی که تفکیک میان این دو گروه فاقد اثر عملی بوده و یا مقرره‌های واحدی بر هر دو حاکم است، ناگزیر از عنوان «کودکان و نوجوانان» نیز استفاده شده است.

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مقایسه با قوانین پیشین، گام‌های مهمی در جهت پذیرش دادرسی افتراقی کودکان برداشته‌اند. پیش‌بینی دادگاه کودکان و نوجوانان، تشکیل پرونده شخصیت، محدود کردن مداخله نهادهای رسمی کیفری، توجه به نقش خانواده، توسعه اقدام‌های تأمینی و تربیتی و گرایش به راه کارهای اصلاحی و بازپرورانه، بیان‌گر اراده قانون‌گذار برای فاصله گرفتن از الگوی سنتی دادرسی بزرگسالان است. با این حال، بررسی مقرره‌های موجود و رویه

عملی نشان می‌دهد که بخشی از اهداف مورد نظر قانون‌گذار در مرحله اجرا محقق نشده و نظام دادرسی افتراقی کودکان با ابهام‌ها، تعارض‌ها و چالش‌های متعددی مواجه است. بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش این است که نظام حقوقی ایران توانسته است دادرسی کیفری افتراقی کودکان را مطابق اهداف مورد نظر قانون‌گذار و مبانی سیاست جنایی نوین محقق سازد؟ در کنار این پرسش اصلی، پرسش‌های دیگری نیز مطرح می‌شوند؛ مهم‌ترین چالش‌ها و ابهام‌های تقنینی موجود در مسیر تحقق دادرسی افتراقی کودکان کدام‌اند؟ و مهم‌ترین موانع اجرایی و رویه‌ای مؤثر بر ناکارآمدی دادرسی افتراقی کودکان در عمل چیست؟

در پاسخ به پرسش اصلی، فرضیه پژوهش آن است که به نظر می‌رسد، اگرچه قانون‌گذار ایرانی در قوانین اخیر به سمت پذیرش الگوی دادرسی افتراقی کودکان حرکت کرده است، اما به دلیل برخی کاستی‌های تقنینی و ضعف‌های اجرایی، این الگو به طور کامل محقق نشده است. فرضیه فرعی نخست پژوهش نیز آن است که به نظر می‌رسد، بخشی از ناکارآمدی دادرسی افتراقی کودکان ناشی از ابهام‌ها، تعارض‌ها و نارسایی‌های موجود در قوانین حاکم بر دادرسی کودکان باشد. هم‌چنین، فرضیه دوم بر این مبنا استوار است که به نظر می‌رسد، فقدان نهادهای تخصصی لازم، نبود زیرساخت‌های اجرایی مناسب و وجود برخی رویه‌های قضایی غیر هم‌سو با فلسفه دادرسی افتراقی، از مهم‌ترین عوامل عدم تحقق کامل اهداف قانون‌گذار در این حوزه به شمار می‌روند.

۲. ادبیات و پارادایم پژوهش

در خصوص ادبیات پژوهش، پژوهش‌های متعددی درباره دادرسی افتراقی کودکان (سماواتی پیروز، ۱۴۰۱)، سیاست جنایی افتراقی کودکان (خاطری، ۱۴۰۲)، پرونده شخصیت (علویانی، ۱۴۰۴)، عدالت ترمیمی (غلامی، ۱۴۰۳) و ساختار دادگاه‌های کودکان (سعادت‌مند، ۱۳۹۵) انجام شده است. با این حال، بخش عمده این پژوهش‌ها بر تبیین نظری نهادهای حمایتی و یا تحلیل صرف مقرره‌های قانونی متمرکز بوده‌اند و کمتر به ارزیابی هم‌زمان چالش‌های تقنینی و موانع اجرایی تحقق دادرسی افتراقی کودکان در پرتو رویه قضایی پرداخته‌اند. بنابراین، نوآوری پژوهش حاضر در آن است که ضمن

بررسی مبانی و جلوه‌های دادرسی افتراقی کودکان، به صورت هم‌زمان به تحلیل انتقادی ابهام‌های قانونی، تعارض‌های تقنینی، چالش‌های رویه قضایی و پیامدهای عملی ناکارآمدی نظام موجود پرداخته و تلاش می‌کند، فاصله میان اراده قانون‌گذار و واقعیت اجرایی دادرسی کودکان را تبیین نماید.

۳. روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتاب‌خانه‌ای، رویه قضایی و تحلیل گفتمان تقنینی - قضایی انجام شده است. داده‌ها به روش اسنادی گردآوری و در چارچوب تحلیل مفهومی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

ب) دستاوردها

۴- اراده قانون‌گذار در طراحی دادرسی افتراقی کودکان

سیاست جنایی افتراقی در قبال بزه‌کاری کودکان از واقعیت‌های جامعه شناختی، روان شناختی و جرم‌شناختی دوره کودکی نشأت گرفته و امروزه در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی کشورها جایگاه ویژه‌ای یافته است. پژوهش‌های جرم‌شناختی نشان می‌دهد که کودکان به دلیل ویژگی‌های رشدی و شخصیتی خود، درک و اراده‌ای متفاوت از بزرگسالان داشته و در برابر پیامدهای مداخله کیفری آسیب پذیرتر هستند. از این‌رو، اعمال قواعد یکسان دادرسی نسبت به کودکان و بزرگسالان نه تنها با اهداف اصلاحی نظام عدالت کیفری سازگار نیست، بلکه می‌تواند موجب تشدید فرآیند برچسب‌زنی و تکرار رفتار بزه‌کارانه گردد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱: ۱۶). قانون‌گذار ایرانی نیز با درک این واقعیت و متأثر از تحولات سیاست جنایی نوین، برای نخستین بار در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ فصل مستقلی را به دادرسی کودکان و نوجوانان اختصاص داده است. مقرره‌های مندرج در مواد ۲۸۵ تا ۳۱۷ قانون مزبور، در کنار تدابیر مقرر در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی، بیان‌گر اراده قانون‌گذار در ایجاد نظامی متفاوت از دادرسی بزرگسالان است. این اراده تقنینی را می‌توان در مبانی نظری و جرم‌شناختی

دادرسی افتراقی و نیز در جلوه‌های حمایتی و افتراقی پیش‌بینی شده در ساختار قانونی دادرسی کودکان مشاهده نمود.

۴-۱- مبانی دادرسی افتراقی اطفال

نخست، رهیافت عدالت محور را می‌توان به عنوان یکی از مبانی نظری دادرسی افتراقی کودکان در نظر گرفت. در واقع، دادرسی افتراقی کودکان را می‌توان یکی از جلوه‌های تحقق عدالت ماهوی و دادرسی منصفانه دانست (Bell, 1999: 36). بر پایه این رهیافت، عدالت همواره به معنای رفتار یکسان با تمامی اشخاص نیست، بلکه در مواردی، رفتار متفاوت با اشخاص متفاوت لازمه تحقق عدالت است. کودک از حیث رشد جسمانی، روانی و اجتماعی در موقعیتی متفاوت با بزرگسال قرار دارد و به همین دلیل، اعمال تشریفات و ضمانت اجرای یکسان درباره وی با اصول انصاف و عدالت سازگار نخواهد بود. در واقع، دادرسی افتراقی وسیله‌ای برای تضمین برخورداری کودک از حقوق بنیادین خویش و برقراری تعادل میان ضرورت حمایت از جامعه و رعایت منافع عالیه کودک است. از این منظر، افتراقی بودن دادرسی کودکان در تمامی مراحل رسیدگی نه یک امتیاز، بلکه لازمه تحقق دادرسی عادلانه محسوب می‌شود. از سوی دیگر، می‌توان رهیافت فردی سازی را به عنوان مبنایی دیگر مورد واکاوی قرار داد. یکی از مهم‌ترین تحول‌های عدالت کیفری معاصر، پذیرش اصل فردی سازی پاسخ‌های کیفری است (بقائی نظری، ۱۳۹۹: ۶۲۹). این اصل بر این مبنا استوار است که واکنش نظام کیفری باید متناسب با شخصیت، وضعیت روانی، شرایط خانوادگی و محیط اجتماعی مرتکب تعیین گردد. جایگاه پرونده شخصیت در دادرسی کودکان را باید در همین چارچوب تحلیل کرد. قانون‌گذار در ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری بر ضرورت شناخت وضعیت فردی و اجتماعی متهم تأکید نموده و در مواد ۲۸۶ و ۲۸۷ همان قانون، تشکیل پرونده شخصیت را در موارد مقرر، الزامی اعلام کرده است. مطابق ماده ۲۸۷، پرونده شخصیت باید متضمن اطلاعاتی درباره وضعیت خانوادگی، شرایط اجتماعی، سوابق تحصیلی، وضعیت جسمی و روانی و دیگر عوامل مؤثر در شناخت شخصیت کودک باشد.

توجه قانون‌گذار به چنین اطلاعاتی نشان می‌دهد که تصمیم‌گیری درباره کودک، تنها بر پایه رفتار بزه‌کارانه صورت نمی‌گیرد، بلکه ویژگی‌های شخصیتی و ظرفیت اصلاح‌پذیری او نیز در تعیین واکنش مناسب مورد توجه قرار می‌گیرد. تشکیل پرونده شخصیت برای کودکان بزه‌کار، با تأثیرپذیری از آموزه‌های مکتب دفاع اجتماعی نوین، به منظور انتخاب مناسب‌ترین تدبیر اصلاحی و تربیتی و تسهیل فرآیند بازاجتماعی شدن آنان پیش‌بینی شده است. اهمیت این نهاد در رویه قضایی نیز مورد تأکید قرار گرفته است؛ به عنوان نمونه، شعبه پانزدهم دیوان عالی کشور در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۸۱۵۳۱۰۲۲۷، عدم تشکیل پرونده شخصیت را از موجبات نقض رأی دانسته است (<https://ara.jri.ac.ir>). چنین رویکردی نشان می‌دهد که نهاد مزبور، از منظر رویه قضایی نیز، یکی از ارکان اساسی دادرسی افتراقی کودکان به شمار می‌رود.

در نهایت، رهیافت حمایت محور را می‌توان مبنای دیگری برای دادرسی افتراقی کودکان در نظر گرفت. حمایت از کودک، مهم‌ترین مبنای دادرسی افتراقی محسوب می‌شود. هر چند بزه‌دیدگان بزه‌های ارتكابی توسط کودکان در بیشتر موارد همان انتظاراتی را دارند که نسبت به بزه‌های بزرگسالان وجود دارد، اما سیاست جنایی نوین بر این باور است که واکنش کیفری نسبت به کودک باید با ملاحظه‌های حمایتی همراه باشد (نیازپور، ۱۴۰۳: ۷۲). از همین رو، قانون‌گذار در مقرره‌های مختلف تلاش نموده است، پیامدهای منفی فرآیند کیفری بر شخصیت کودک را به حداقل برساند.

در همین راستا، ماده ۲۹۸ قانون آیین دادرسی کیفری بر حضور والدین یا سرپرست قانونی کودک در فرآیند رسیدگی تأکید نموده است. هم‌چنین مطابق ماده ۴۱۴ قانون مزبور، رسیدگی به بزه‌های کودکان و نوجوانان غیرعلنی است و ماده ۴۱۷ نیز انتشار جریان رسیدگی، مشخصات، تصویر و اطلاعات مربوط به کودک را ممنوع اعلام کرده است. مجموعه این مقرره‌ها نشان می‌دهد که قانون‌گذار علاوه بر کشف حقیقت و تعیین تکلیف اتهام، در پی حمایت از شخصیت، حیثیت اجتماعی و آینده کودک نیز بوده است. چنین رویکردی با یافته‌های جرم‌شناسی مبنی بر ضرورت جلوگیری از برچسب‌زنی و پیشگیری از آسیب‌های ثانویه ناشی از فرآیند کیفری به شکل کامل همسو است.

دوم، مبانی جرم‌شناختی و سیاست جنایی: حرکت از عدالت سزادهنده به عدالت اصلاحی و بازپرورانه را می‌توان به عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی در راستای دادرسی افتراقی کودکان دانست (کاکائی، ۱۴۰۴: ۹۵). در این رویکرد، هدف اصلی واکنش اجتماعی نسبت به کودک بزه‌کار، اصلاح، تربیت و باز اجتماعی نمودن وی بوده و تنها اعمال کیفر نیست. به همین دلیل، قانون‌گذار در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی تدابیری هم‌چون تسلیم کودک به والدین یا سرپرستان قانونی، اخذ تعهد به تأدیب و تربیت، معرفی به روان‌شناس یا مددکار اجتماعی و الزام به حضور در مؤسسه‌های آموزشی و فرهنگی را پیش‌بینی نموده است. این تدابیر بر نقش محوری خانواده در فرآیند باز اجتماعی کردن کودک استوار است، زیرا خانواده مهم‌ترین نهاد جامعه‌پذیری و کنترل اجتماعی محسوب می‌شود و می‌تواند نقش مؤثری در اصلاح رفتار کودک ایفا نماید. از سوی دیگر، نقش سیاست جنایی در دادرسی‌های خاص باید مورد واکاوی قرار گیرد. یکی از ویژگی‌های مهم سیاست جنایی افتراقی کودکان، گرایش به قضازدایی و مداخله حداقلی کیفری است (شاملو، ۱۴۰۴: ۱۰۲). این نگرش که ریشه در آموزه‌های مکتب دفاع اجتماعی نوین و برخی نظریه‌های جرم‌شناختی معاصر دارد، در صدد است تا حد امکان از ورود کودک به چرخه رسمی عدالت کیفری جلوگیری نماید، زیرا مداخله کیفری رسمی، به ویژه در سنین پایین، می‌تواند موجب برچسب‌زنی، طرد اجتماعی و تقویت هویت بزه‌کارانه گردد.

در همین راستا، قانون‌گذار در ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری، نهاد میانجی‌گری را پیش‌بینی نموده است. هرچند این ماده اختصاص به کودکان ندارد، اما ظرفیت استفاده از آن در بزه‌های ارتكابی توسط کودکان نیز وجود دارد. با این حال، به نظر می‌رسد قانون‌گذار می‌توانست با توسعه دامنه بزه‌های قابل ارجاع به میانجی‌گری در حوزه کودکان، گام مؤثرتری در جهت تحقق عدالت ترمیمی و کاهش مداخله کیفری بردارد. بنابراین، قابلیت بهره‌گیری از سازوکارهای عدالت ترمیمی در دادرسی کودکان، یکی دیگر از جلوه‌های تأثیر یافته‌های جرم‌شناختی بر سیاست جنایی تقنینی محسوب می‌شود (حبیبی، ۱۳۹۶: ۹۸).

در نهایت، با نگاه موشکافانه بر یافته‌های جرم‌شناسی در دادرسی‌های خاص، شاهد استفاده از آموزش، تربیت و تقویت مهارت‌های اجتماعی به عنوان مهم‌ترین ابزارهای پیشگیری از تکرار بزه در میان کودکان هستیم (Urwin, 2024: 128). قانون‌گذار نیز تا حدودی این یافته‌ها را مورد توجه قرار داده است. برای مثال، بند «ب» ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی امکان معرفی کودک به مؤسسه‌های آموزشی، فرهنگی و حرفه‌آموزی را پیش‌بینی نموده است. این تدبیر در واقع نوعی پاسخ اصلاحی محسوب می‌شود که به جای تمرکز بر تنبیه، بر ارتقای توانایی‌های شخصی و اجتماعی کودک استوار است.

۴-۲- جلوه‌های حمایتی و افتراقی در ساختار قانونی دادرسی کودکان

نخست، در مرحله تحقیق و رسیدگی در دادگاه: بررسی مقرره‌های قانون آیین دادرسی کیفری حاکی از آن است که قانون‌گذار با هدف ایجاد تمایز میان فرآیند و تشریفات رسیدگی حوزه کودکان از بزرگسالان، ساز و کارهای ویژه‌ای را پیش‌بینی نموده است. مقرره‌های مندرج در مواد ۲۸۵ تا ۳۱۷ این قانون، از مواردی همانند ایجاد دادگاه اختصاصی کودکان، محدود نمودن نقش دادرسان در برخی موارد، توجه به حضور والدین و مددکاران اجتماعی و ضرورت تشکیل پرونده شخصیت، نام برده که همگی آن‌ها در راستای ایجاد محیطی حمایتی و کاهش پیامدهای منفی دادرسی کیفری بر کودک قابل تحلیل هستند. دیدگاه‌های قضایی نیز این امر را تأیید می‌کند. به عنوان نمونه، در نشست قضایی شماره ۵۷۲۹ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۰۵ که در مقام جمع میان ماده ۴۲ و تبصره ۱ ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری برگزار شد، نظر بیشتر قضات بر تفسیری تأکید داشت که امکان حفظ انسجام مقرره‌های مرتبط با دادرسی کودکان را فراهم سازد. هر چند این دیدگاه قابل نقد است (که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد)، اما نفس تلاش برای تفسیر هماهنگ مقرره‌های مزبور نشان می‌دهد که در برداشت قضایی نیز اصل بر حمایت از فلسفه دادرسی افتراقی کودکان و حفظ ساختار ویژه پیش‌بینی شده توسط قانون‌گذار است.

دوم، در مرحله اجرای حکم: دادرسی افتراقی زمانی معنا پیدا می‌کند که پیامدهای آن تنها به مرحله رسیدگی محدود نماند و در مرحله اجرای حکم نیز تداوم یابد. از این‌رو،

قانون گذار در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی تدابیر تأمینی و تربیتی متنوعی را پیش بینی کرده است که هدف اصلی آن ها اصلاح و بازپروری کودک است. هم چنین در صورت تصمیم دادگاه به نگهداری کودک در کانون اصلاح و تربیت، محل نگهداری از زندان بزرگسالان جدا بوده که این امر با اصول حاکم بر نگهداری کودکان و استانداردهای بین المللی سازگار است (عباچی، ۱۴۰۳: ۱۲۹). علاوه بر این، مطابق ماده ۹۵ قانون مجازات اسلامی، محکومیت های کودکان و نوجوانان فاقد پیامدهای کیفری است و در نتیجه کیفرهای تبعی نسبت به آنان اعمال نمی شود. حذف پیامدهای تبعی محکومیت را هم باید یکی از جلوه های مهم سیاست حمایتی قانون گذار دانست (صبوری پور، ۱۴۰۳: ۷۶)، زیرا مانع از آن می شود که اشتباه دوران کودکی، پیامدهای منفی بلند مدتی بر زندگی اجتماعی و آینده او بر جای گذارد.

با وجود تمامی جلوه های بالا، پرسش اساسی آن است که آیا اراده قانون گذار در استقرار دادرسی افتراقی کودکان در عمل نیز به طور کامل محقق شده است؟ واقعیت آن است که میان اهداف مورد نظر قانون گذار و نحوه اجرای مقرره های موجود فاصله قابل توجهی مشاهده می شود. برخی ابهام های تقنینی، تعارض های موجود در مقرره ها، فقدان زیرساخت های لازم و چالش های عملی موجب شده است که بخشی از اهداف دادرسی افتراقی در مرحله اجرا تحقق نیابد. از این رو، پس از تبیین اراده قانون گذار و جلوه های آن در نظام حقوقی ایران، لازم است مهم ترین موانع و چالش های تحقق عملی دادرسی افتراقی کودکان مورد بررسی قرار گیرد.

پ) عدم مدیریت اراده قانون گذار و ناکامی های اجرایی

بررسی مقرره های قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی نشان می دهد که قانون گذار در سطح تقنین، اراده ای جدی برای استقرار دادرسی افتراقی کودکان داشته و با پیش بینی نهادهایی هم چون دادگاه کودکان و نوجوانان، پرونده شخصیت، تدابیر تأمینی و تربیتی و محدود نمودن مداخله نهادهای رسمی کیفری، در صدد ایجاد نظامی متفاوت از دادرسی بزرگسالان بوده است. با این حال، صرف پیش بینی قواعد افتراقی در نوشتگان قانونی، به معنای تحقق عملی آن ها نیست. بررسی مقرره های موجود و نحوه اجرای آن ها

نشان می‌دهد که دادرسی افتراقی کودکان با چالش‌های متعددی مواجه است؛ به گونه‌ای که برخی ابهام‌ها و تعارض‌های تقنینی، اختلاف‌های موجود در رویه قضایی و همچنین موانع و کاستی‌های اجرایی، مانع از تحقق کامل اهداف مورد نظر قانون‌گذار شده‌اند. از این‌رو، در این قسمت مهم‌ترین چالش‌های تقنینی، رویه‌ای و عملی دادرسی افتراقی کودکان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵. چالش‌ها و ابهام‌های تقنینی

نخست. تعارض در تعریف کودک: یکی از نخستین چالش‌های تقنینی در مسیر تحقق دادرسی افتراقی کودکان، تعارض موجود میان مواد ۱۴۷ و ۸۸ قانون مجازات اسلامی در تعریف کودک و تعیین محدوده مسئولیت کیفری وی است. مطابق ماده ۱۴۷ قانون مجازات اسلامی، سن بلوغ در دختران نه سال تمام قمری و در پسران پانزده سال تمام قمری تعیین شده است، در حالی که ماده ۸۸ همین قانون در مقام تعیین اقدام‌های تأمینی و تربیتی، از کودکان و نوجوانان نه تا پانزده سال تمام شمسی سخن گفته است. در مقام رفع این تعارض، دیدگاه غالب آن است که ماده ۱۴۷ ناظر بر بزه‌های مستوجب حدود، قصاص و دیات بوده و ماده ۸۸ به بزه‌های تعزیری اختصاص دارد. با این حال، این تفسیر با ایرادهایی مواجه است. از یک سو، اگر چنین تفکیکی پذیرفته شود، در مواردی که کودک در فاصله سنی میان معیارهای مقرر در مواد ۱۴۷ و ۸۸ قرار گیرد، تعارض عملی آشکار خواهد شد، زیرا در چنین وضعیتی، ماده ۱۴۷ وی را فاقد مسئولیت کیفری تلقی می‌کند، در حالی که ماده ۸۸ او را مشمول اقدام‌های تأمینی و تربیتی دانسته و نوعی مسئولیت کیفری برای وی در نظر می‌گیرد. از سوی دیگر، ماده ۹۵ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «محکومیت‌های کیفری کودکان و نوجوانان فاقد پیامدهای کیفری است.» اطلاق واژه «تمام» در این ماده نشان می‌دهد که قانون‌گذار در مقام تفکیک میان انواع بزه‌ها نبوده است. بنابراین، پذیرش تفکیک مزبور با اطلاق ماده ۹۵ سازگاری کامل ندارد. از این‌رو، به نظر می‌رسد قانون‌گذار باید با ارائه تعریفی واحد و نظام‌مند از کودک و نوجوان، ابهام موجود را برطرف نماید.

دوم. تعارض در مرجع تحقیق/از کودک: یکی دیگر از ابهام‌های مهم تقنینی، تعارض میان ماده ۴۲ و تبصره ۱ ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص مقام صالح برای انجام تحقیقات از کودک است. مطابق ماده ۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری، بازجویی از زنان و اشخاص نابالغ باید توسط ضابط آموزش دیده زن انجام شود. در مقابل، تبصره ۱ ماده ۲۸۵ همان قانون مقرر می‌دارد که تحقیقات مقدماتی بزه‌های اشخاص زیر پانزده سال به شکل مستقیم توسط دادگاه کودکان و نوجوانان انجام می‌شود. در مقام جمع میان این دو مقرر، نظریه بیشتر قضات شرکت کننده در نشست قضایی شماره ۵۱۰۹ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۰۴ بر این دیدگاه استوار بوده است که منظور از اشخاص نابالغ در ماده ۴۲، بزه‌دیده، شاهد یا مطلع نابالغ بوده و تبصره ۱ ماده ۲۸۵ ناظر بر کودک متهم است. بدین ترتیب، تعارضی میان دو مقرر وجود نخواهد داشت (فضلی سرایی، ۱۳۹۸: ۵۸). با این حال، به نظر می‌رسد این تفسیر با ایرادهای جدی مواجه است. از یک سو، چنین برداشتی با فلسفه دادرسی افتراقی کودکان سازگار نیست، زیرا مبنای دادرسی افتراقی آن است که کودک، صرف نظر از جایگاه وی در فرآیند دادرسی کیفری، اعم از متهم، بزه‌دیده، شاهد یا مطلع، نباید در معرض سازوکارهای عادی و غیر تخصصی دادرسی قرار گیرد. بنابراین، تفکیک میان کودک متهم و سایر کودکان از حیث برخورد حمایتی با فلسفه حاکم بر دادرسی افتراقی هم‌خوانی ندارد. از سوی دیگر، ماده ۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری از دو اصطلاح «بازجویی» و «تحقیقات» استفاده نموده است و بازجویی در ادبیات حقوق کیفری به معنای طرح پرسش‌های قانونی از متهم یا مظنون به منظور کشف حقیقت و تضمین حق دفاع است (موذن زادگان، ۱۳۸۹: ۳۰۳). بنابراین، کاربرد واژه «بازجویی» نشان می‌دهد که قانون‌گذار در این ماده تنها نگاه خود را بر شاهد و یا مطلع معطوف نکرده و متهم نابالغ را نیز مدنظر داشته است. هم‌چنین، تبصره ۱ ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری از اصطلاح «تحقیقات مقدماتی» استفاده نموده است. مطابق ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری، تحقیقات مقدماتی عبارت است از مجموعه اقدام‌هایی که از سوی بازپرس یا سایر مقام‌های قضایی برای حفظ آثار و علائم بزه، جمع‌آوری ادله، شناسایی متهم و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن وی انجام می‌شود. این تعریف تمامی اقدام‌های

تحقیقی مرتبط با متهم، شاهد و مطلع را در بر می گیرد. بنابراین، محدود نمودن ماده ۴۲ به شاهد و مطلع نابالغ با مفهوم قانونی تحقیقات مقدماتی سازگار نیست. در نهایت، بر اساس ماده ۳۲ قانون آیین دادرسی کیفری، دادستان ریاست ضابطان دادگستری را بر عهده دارد. در نتیجه این پرسش مطرح می شود که چگونه دادستان و دادسرا از انجام تحقیقات نسبت به کودک منع شده اند، اما ضابط دادگستری مجاز به انجام چنین تحقیقاتی شناخته می شود؟ به نظر می رسد، پذیرش چنین تفسیری با منطق دادرسی افتراقی سازگار نیست. از این رو، می توان نتیجه گرفت که ماده ۴۲ ناظر بر زنان و نوجوانان بوده و کودکان مشمول حکم خاص مقرر در تبصره ۱ ماده ۲۸۵ قرار می گیرند.

سوم. *ابهام های مربوط به پرونده شخصیت*: در حوزه پرونده شخصیت نیز دو چالش اساسی وجود دارد. نخستین چالش به جایگاه مددکار اجتماعی باز می گردد. از یک سو، از سیاق ماده ۴۱۳ قانون آیین دادرسی کیفری چنین استنباط می شود که حضور مددکار اجتماعی در تمامی جلسه های دادگاه الزامی نیست و این موضوع به تشخیص قاضی واگذار شده است. این در حالی است که مرجع اصلی تشکیل و تهیه پرونده شخصیت، واحد مددکاری اجتماعی است. بنابراین، منطقی به نظر می رسد که حضور مددکار اجتماعی در جلسه های رسیدگی امری ضروری تلقی گردیده و اختیاری نباشد. از سوی دیگر، در مواردی که واحد مددکاری اجتماعی تشکیل نشده باشد، آیا هم چنان تشکیل پرونده شخصیت الزامی است یا خیر؟ اگرچه «دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت» به شماره ۹۰۰۰/۸۲۹۰۲/۱۰۰ از سوی رئیس قوه قضائیه ابلاغ شده است، اما هم چنان ابهام قانونی در این زمینه باقی است (یار احمدی، ۱۳۹۹: ۲۲). هم چنین، قانون گذار ضمانت اجرای صریحی برای عدم تشکیل پرونده شخصیت پیش بینی نکرده است. در نتیجه مشخص نیست که در صورت خودداری قاضی از تشکیل پرونده شخصیت، چه ضمانت اجرایی وجود دارد. هر چند در رویه قضایی، در مواردی عدم تشکیل پرونده شخصیت موجب نقض رأی شده است؛ به عنوان نمونه، شعبه پانزدهم دیوان عالی کشور در دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۸۱۵۱۳۱۰۲۲۷، عدم تشکیل پرونده شخصیت را از موجبات نقض رأی دانسته است (<https://ara.jri.ac.ir>). در نهایت، در بعد ساختاری نیز حرکت به سمت ایجاد نهادی

تخصصی و مستقل برای تشکیل پرونده شخصیت امری ضروری به نظر می‌رسد (فتاحی، ۱۴۰۲: ۴۳۱). این نهاد باید از امکانات مالی، انسانی و کارشناسی کافی برخوردار باشد تا گزارش‌های آن بتواند نقش مؤثری در تصمیم‌گیری قضایی ایفا نماید.

چالش دوم به قلمرو تشکیل پرونده شخصیت مربوط می‌شود. مطابق ماده ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری، تشکیل پرونده شخصیت علاوه بر بزه‌های مقرر برای بزرگسالان، در بزه‌های تعزیری درجه پنج و شش کودکان و نوجوانان نیز الزامی است. با این حال، این پرسش مطرح می‌شود که در بزه‌های مستوجب حدود و قصاص، جایی که قاضی اختیار چندانی در تغییر کیفر ندارد، تشکیل پرونده شخصیت چه کارکردی خواهد داشت؟ از سوی دیگر، در مرحله تحقیقات مقدماتی، بازپرس در اصل اختیار تعیین کیفر ندارد و این امر موجب تردید در خصوص جایگاه پرونده شخصیت در این مرحله می‌شود. با این وجود، می‌توان از زاویه‌ای دیگر به موضوع نگریست. توجه به پرونده شخصیت تنها در مرحله تعیین کیفر اهمیت ندارد، بلکه در تصمیم‌گیری‌های مختلف قضایی از جمله صدور قرار تأمین کیفری نیز مؤثر است (حاجی‌پور، ۱۴۰۴، ۱۳). مؤید این امر ماده ۲۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری است که مقرر می‌دارد، قرار تأمین و نظارت قضایی باید با توجه به وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت، حیثیت و سابقه متهم متناسب باشد. بنابراین، تشکیل پرونده شخصیت حتی در مرحله تحقیقات مقدماتی نیز می‌تواند واجد کارکرد عملی و مؤثر باشد.

چهارم. ابهام در خصوص حضور دادستان در جلسه رسیدگی: بر اساس ماده ۴۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری، وقت جلسه رسیدگی به دادستان ابلاغ می‌شود. با این حال، قانون‌گذار به صراحت مشخص نکرده است که آیا حضور دادستان یا نماینده وی در جلسه رسیدگی دادگاه کودکان و نوجوانان الزامی است یا خیر؟ از یک‌سو، می‌توان استدلال کرد که چنین الزامی وجود ندارد، زیرا قانون‌گذار در هیچ ماده‌ای حضور دادستان را در این دادگاه ضروری اعلام نکرده است. این در حالی است که در خصوص دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به بزه‌های نوجوانان، مواد ۳۰۰ و ۵۶۸ قانون آیین دادرسی کیفری به طور آشکار حضور دادستان یا نماینده وی را لازم دانسته است. افزون بر این، در ماده ۴۱۷

قانون مزبور که به ابلاغ آرای دادگاه کودکان و نوجوانان اختصاص دارد، ابلاغ رأی به دادستان پیش بینی نشده است. از سوی دیگر، می توان با استناد به ماده ۳۸۰ قانون آیین دادرسی کیفری استدلال نمود که دادنامه باید به دادستان ابلاغ شود. هم چنین مطابق ماده ۴۴۷ همان قانون، دادستان حق تجدیدنظر خواهی از آرای دادگاه کودکان و نوجوانان را در صورت مخالفت با قانون دارد. بنابراین، حضور وی در جلسه رسیدگی می تواند زمینه آگاهی کامل از پرونده و اتخاذ تصمیم آگاهانه درباره تجدیدنظر خواهی را فراهم سازد. به نظر می رسد، فلسفه دادرسی افتراقی کودکان اقتضا دارد که حضور دادستان در جلسه های دادگاه کودکان الزامی نباشد، مگر در مواردی که کودک فاقد والد یا سرپرست قانونی است. در چنین وضعیتی، حضور دادستان یا نماینده وی می تواند در راستای حمایت از کودک ضروری تلقی گردد.

پنجم. تخصصی یا اختصاصی بودن دادگاه کودکان و نوجوانان: یکی دیگر از ابهام های موجود در قانون، به ماهیت دادگاه کودکان و نوجوانان باز می گردد. قانون گذار در تبصره ۱ ماده ۳۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری از «دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به بزه های نوجوانان» نام برده است، اما در سایر مقرره ها از اصطلاح «دادگاه کودکان و نوجوانان» استفاده نموده و اشاره ای به «دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرایم کودکان و نوجوانان» نکرده است. در واقع، دادگاه کودکان و نوجوانان از حیث ساختاری همان دادگاه کیفری دو است که صلاحیت رسیدگی به جرایم کودکان و نوجوانان را بر عهده گرفته است. از این رو، صلاحیت آن همان صلاحیتی است که مطابق ماده ۳۰۱ قانون آیین دادرسی کیفری برای دادگاه کیفری دو مقرر شده است. بنابراین، دادگاه کودکان و نوجوانان را نمی توان یک دادگاه اختصاصی به معنای دقیق کلمه دانست، بلکه باید آن را دادگاهی تخصصی تلقی نمود. این وضعیت هر چند نسبت به نظام سابق پیشرفت محسوب می شود، اما هم چنان به طور کامل با فلسفه دادرسی افتراقی کودکان که مستلزم ایجاد نهادهای اختصاصی و مستقل است، انطباق ندارد.

۶. چالش‌های رویه قضایی

نخست. ابهام در مرجع صالح رسیدگی به برخی بزه‌های کودکان و نوجوانان: یکی از مهم‌ترین چالش‌های رویه قضایی در زمینه دادرسی افتراقی کودکان، ابهام در تعیین مرجع صالح رسیدگی به برخی بزه‌های ارتكابی توسط آنان است. از مفهوم مخالف ماده ۳۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری چنین برداشت می‌شود که چنانچه کودک نابالغ (دختر زیر نه سال تمام قمری و پسر زیر پانزده سال تمام قمری) مرتکب یکی از بزه‌های موضوع ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری گردد، رسیدگی به بزه وی در دادگاه کودکان و نوجوانان انجام خواهد شد. در این خصوص، نخستین اشکال آن است که دادگاه کودکان و نوجوانان با وحدت قاضی تشکیل می‌شود، در حالی که بزه‌های موضوع ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری در مورد بزرگسالان در دادگاه کیفری یک و با تعدد قاضی مورد رسیدگی قرار می‌گیرد. این تفاوت، پرسش‌هایی را در خصوص تضمین دادرسی منصفانه (حسینی، ۱۴۰۴: ۲۷۱) و نحوه اعمال قواعد ویژه رسیدگی نسبت به این دسته از بزه‌ها ایجاد می‌کند. با این حال، ابهام مهم‌تر زمانی پدید می‌آید که مرتکب، شخصی بالغ اما زیر پانزده سال باشد. در این فرض، از یک سو به دلیل آن که سن وی کمتر از پانزده سال است، می‌توان استدلال نمود که باید در دادگاه کودکان و نوجوانان محاکمه شود، اما از سوی دیگر، به علت بلوغ شرعی، رسیدگی باید در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به بزه‌های نوجوانان صورت گیرد. فقدان تصریح قانونی در این زمینه موجب شده است که در عمل رویه‌های متفاوتی شکل گیرد و وحدت رویه‌ای در این خصوص مشاهده نشود.

علاوه بر این، حتی در فرضی که رسیدگی در دادگاه کیفری یک ویژه بزه‌های نوجوانان انجام شود، این پرسش مطرح می‌شود که چنین راه‌کاری تا چه اندازه با فلسفه دادرسی افتراقی کودکان و نوجوانان سازگار است. یکی از هدف‌های اصلی دادرسی افتراقی آن است که کودک یا نوجوان تا حد امکان از مواجهه با محیط‌ها، تشریفات و فضای کیفری حاکم بر بزرگسالان مصون بماند (بدری، ۱۳۹۶، ۶۲). در حالی که رسیدگی در دادگاه کیفری یک، هر چند با عنوان «ویژه بزه‌های نوجوانان»، هم‌چنان در ساختار دادگاهی صورت می‌گیرد که به طور معمول برای رسیدگی به مهم‌ترین بزه‌های

بزرگسالان طراحی شده است. در چنین فضایی، نوجوان ناگزیر با محیطی مواجه می‌شود که متهمان بزه‌های سنگین، تشریفات سخت گیرانه کیفری و فضای رسمی و گاه هراس آور دادرسی در آن حضور دارند. این وضعیت با اهداف حمایتی و تربیتی دادرسی افتراقی که در صدد دور نگه داشتن کودک و نوجوان از چرخه کیفری بزرگسالان است، سازگاری کامل ندارد (Delcarmen, 2024: 339). همین اشکال در مواردی که بزه در صلاحیت دادگاه انقلاب یا دادگاه نظامی قرار می‌گیرد نیز قابل مشاهده است. در این موارد، هرچند عنوان «ویژه کودکان و نوجوانان» به مرجع رسیدگی افزوده می‌شود، اما ساختار اصلی دادگاه هم‌چنان متعلق به نظام رسیدگی بزرگسالان است. برای نمونه، در خصوص بزه‌های نظامی، ماده ۵۹۹ قانون آیین دادرسی کیفری نیز رویکردی مشابه را اتخاذ کرده است. به نظر می‌رسد، این برخورد دوگانه با فلسفه وجودی دادرسی افتراقی که بر عدم ورود کودک به چرخه عادی عدالت کیفری بزرگسالان استوار است، در تعارض است.

دوم. *ابهام در نحوه آغاز تعقیب در بزه‌های اشخاص زیر پانزده سال*: چالش دیگر رویه قضایی به نحوه آغاز تعقیب در بزه‌های اشخاص زیر پانزده سال باز می‌گردد. قانون‌گذار با سلب صلاحیت دادرسی در انجام تحقیقات مقدماتی نسبت به این دسته از کودکان، در عمل رسیدگی را به شکل مستقیم در صلاحیت دادگاه کودکان و نوجوانان قرار داده است. با این حال، در خصوص بزه‌های مشهود، قانون‌گذار به صراحت مشخص نکرده است که قاضی دادگاه کودکان از چه طریقی و با چه اختیاراتی می‌تواند فرآیند تعقیب را آغاز نماید. در این زمینه می‌توان استدلال نمود که با توجه به مواد ۳۴۱ و ۳۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری، در مواردی که پرونده به شکل مستقیم در دادگاه مطرح می‌شود، قواعد تحقیقات مقدماتی تا حد امکان قابل اعمال است. بنابراین، قاضی دادگاه کودکان را می‌توان واجد اختیار لازم برای آغاز تعقیب و انجام اقدام‌های اولیه دانست (روزفیروز بخشایش، ۱۳۹۴: ۸۹). با این وجود، فقدان تصریح قانونی موجب شده است که در عمل با ابهام و اختلاف برداشت مواجه باشیم، موضوعی که با ضرورت سرعت و قطعیت در رسیدگی به جرایم کودکان سازگار نیست.

سوم. ابهام در قرار تأمین کیفری کودکان زیر پانزده سال: یکی دیگر از چالش‌های رویه‌ای موجود، به قرار تأمین کیفری کودکان زیر پانزده سال مربوط می‌شود. مطابق مقرره‌های مربوط، قرار تأمین قابل صدور در خصوص این دسته از کودکان، تنها قرار التزام است. با این حال، قانون‌گذار مشخص نکرده است که آیا این قرار باید همراه با تعیین وجه التزام باشد یا خیر؟ به نظر می‌رسد، با توجه به فلسفه حاکم بر ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی، تعیین وجه التزام ضرورتی ندارد، زیرا اطفال زیر پانزده سال از اساس مشمول کیفر نبوده و در مورد آنان تنها اقدام‌های تأمینی و تربیتی اعمال می‌شود (اردبیلی، ۱۴۰۴: ۸۹). بنابراین، الزام مالی ناشی از تعیین وجه التزام با ماهیت حمایتی نظام مسئولیت کیفری اطفال هم‌خوانی چندانی ندارد. پذیرش این نظر باعث می‌شود در عمل چالش مهمی پدید آید و آن فقدان ضمانت اجرای مؤثر برای تخطی از اجرای این قرار است. در مواردی که کودک یا نوجوان در مراحل بعدی حاضر نشود، قرار التزام در عمل تعهد الزام‌آوری برای ولی یا سرپرست قانونی وی ایجاد نمی‌کند. در نتیجه، اجرای تصمیم‌های دادگاه کودکان و نوجوانان با دشواری مواجه می‌شود و کارآمدی این نوع قرار تأمین مورد تردید قرار می‌گیرد.

۷. پیامدهای عملی ناکارآمدی دادرسی

نخست. چالش نگهداری موقت کودکان و نوجوانان: یکی از مهم‌ترین جلوه‌های ناکارآمدی عملی دادرسی افتراقی کودکان را می‌توان در موضوع نگهداری موقت آنان مشاهده کرد (Douds, 2025: 32). هرچند قانون‌گذار تلاش کرده است از اعمال بازداشت موقت نسبت به کودکان پرهیز نماید، اما در عمل در بسیاری از موارد کودک یا نوجوان به اولیای قانونی خود تحویل داده نمی‌شود و تا زمان اتخاذ تصمیم قضایی در اختیار ضابطان باقی می‌ماند (رحیمی، ۱۴۰۱، ۱۸۰). افزون بر این، در برخی پرونده‌ها شرایط اجتماعی و امنیتی به گونه‌ای است که تحویل فوری کودک به خانواده نیز با خطرهایی همراه است. به عنوان نمونه، در برخی بزه‌های شدید، احتمال تعرض یا آسیب‌رسانی از سوی بستگان بزه‌دیده نسبت به کودک یا نوجوان وجود دارد. از این‌رو، در عمل نگهداری موقت به عنوان بهترین راه کار موجود مورد استفاده قرار می‌گیرد.

(حلوائی، ۱۳۹۸: ۴۹). با این حال، این پرسش مطرح است که تفاوت واقعی میان بازداشت موقت و نگهداری موقت چیست؟ هرچند محل نگهداری متفاوت است، اما در هر دو حالت آزادی شخص سلب می‌شود. بنابراین، از منظر پیامدهای عملی وارد شده بر کودک، تفاوت بنیادینی میان این دو وضعیت مشاهده نمی‌شود و همین امر می‌تواند اهداف حمایتی قانون‌گذار را با چالش مواجه سازد.

دوم. *فقدان پلیس ویژه اطفال و نوجوانان*: یکی دیگر از پیامدهای عملی ناکارآمدی دادرسی افتراقی، عدم شکل‌گیری پلیس تخصصی کودکان و نوجوانان است (حاجی پور، ۱۴۰۳: ۱۳۰). مطابق مقرره‌های موجود، تحقیقات مقدماتی در خصوص کودکان نابالغ باید توسط قاضی دادگاه انجام شود و نقش ضابطان محدود شده است. هرچند هدف قانون‌گذار از این رویکرد، حمایت بیشتر از کودک بوده است، اما در عمل نتیجه مطلوب حاصل نشده است. حذف نقش پلیس در این مرحله سبب شده است که زمینه لازم برای شکل‌گیری پلیس تخصصی و آموزش دیده کودکان فراهم نگردد. در واقع، حتی در وضع موجود نیز پلیس در بزه‌های مشهود نخستین مرجع مواجهه با کودک محسوب می‌شود. ضابطان اقدام به کشف بزه، تنظیم صورت جلسه، احراز هویت و انجام اقدام‌های اولیه می‌کنند و تا زمان معرفی کودک به قاضی دادگاه کودکان، بخشی از فرآیند رسیدگی را بر عهده دارند. این وضعیت موجب می‌شود که کودک در همان مراحل ابتدایی با پلیس عادی و غیرمتخصص مواجه گردد، موضوعی که می‌تواند فشار روانی قابل توجهی بر وی وارد نماید که با اهداف دادرسی افتراقی در تعارض است (باقری نژاد، ۱۳۹۰: ۱۶۵). این مشکل در مرحله اجرای احکام نیز ادامه پیدا می‌کند. در فقدان پلیس ویژه کودکان و نوجوانان، اقدام‌هایی نظیر جلب و دستگیری، نظارت بر اجرای دستورات دادگاه، اجرای اقدام‌های تأمینی و تربیتی، کنترل محدودیت‌های رفت و آمد و سایر وظایف اجرایی هم‌چنان توسط پلیس عادی انجام می‌شود. از این رو، به نظر می‌رسد استفاده از پلیس ویژه کودکان و نوجوانان بسیار کارآمدتر از حذف کامل نقش پلیس باشد. بهره‌گیری از پلیس آموزش دیده، به ویژه پلیس زن، بدون استفاده از پوشش رسمی پلیسی و تجهیزات قهرآمیز نظیر سلاح، می‌تواند زمینه برقراری ارتباط مؤثرتر با کودک را فراهم نماید. چنین

رویکردی علاوه بر کاهش پیامدهای برچسب‌زنی، موجب افزایش اعتماد کودک نسبت به نهادهای رسمی نیز خواهد شد (میرکمالی و حسینی، ۱۳۹۵: ۲).

سوم. عدم تناسب محیط و تشریفات دادرسی با نیازهای کودکان: یکی دیگر از مشکلات عملی موجود، برگزاری جلسه‌های دادگاه کودکان در همان ساختمان‌ها و فضاهای مورد استفاده برای رسیدگی به بزه‌های بزرگسالان است (خاطری، ۱۴۰۱: ۱۷۰). این وضعیت موجب شده است که در بسیاری از موارد، تشریفات و فضای حاکم بر دادگاه کودکان تفاوت چندانی با دادگاه بزرگسالان نداشته باشد. در حال حاضر، محل تشکیل جلسات، ساعات اداری، ساختار اداری و حتی بخشی از کارکنان دادگاه‌ها تابع همان الگوهای رایج در دادرسی بزرگسالان است. در حالی که اقتضائات دادرسی کودکان ایجاب می‌کند از متخصصان حوزه روان‌شناسی، روان‌کاوی، مددکاری اجتماعی و جرم‌شناسی به نحو مؤثرتری استفاده شود تا محیط دادرسی با ویژگی‌های شخصیتی و روانی کودک سازگار گردد (رحیمی تبه مرده، ۱۴۰۳: ۱۰۹). این ضرورت در اسناد بین‌المللی نیز مورد تأکید قرار گرفته است. برای نمونه، بند ۱۱ قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل متحد برای دادرسی ویژه نوجوانان مصوب ۱۹۸۵ (قواعد پکن) بر ضرورت وجود سازوکارهای اختصاصی و متناسب با ویژگی‌های کودکان و نوجوانان تأکید کرده است (نادری، ۱۴۰۰: ۵۰). در نتیجه، استمرار رسیدگی در فضاهای طراحی شده برای بزرگسالان را باید یکی از موانع مهم تحقق کامل دادرسی افتراقی کودکان در نظام حقوقی ایران دانست.

نتیجه‌گیری

بررسی نظام دادرسی کودکان و نوجوانان در حقوق ایران نشان می‌دهد که قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، برای نخستین بار به صورت منسجم در صدد طراحی یک نظام دادرسی افتراقی برای کودکان و نوجوانان برآمده است. مطالعه مبانی نظری، جرم‌شناختی و سیاست جنایی حاکم بر این مقرره‌ها نشان می‌دهد که قانون‌گذار با الهام از رویکردهای نوین عدالت کیفری، به ویژه عدالت ترمیمی، فردی سازی پاسخ‌های کیفری، حمایت از منافع عالیه کودک و باز

اجتماعی کردن کودکان بزه کار، تلاش نموده است تا فرآیند رسیدگی به بزه‌های کودکان را از نظام دادرسی بزرگسالان متمایز سازد. پیش‌بینی نهادهایی هم‌چون دادگاه کودکان و نوجوانان، پرونده شخصیت، تدابیر تأمینی و تربیتی، محدود نمودن مداخله نهادهای رسمی کیفری و توجه به نقش خانواده، همگی بیان‌گر وجود چنین اراده‌ای در سطح تقنین است.

با این حال، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که میان اراده قانون‌گذار و واقعیت‌های موجود در عرصه تقنین، رویه قضایی و اجرا فاصله قابل توجهی وجود دارد. بخشی از مقرره‌های موجود با فلسفه دادرسی افتراقی کودکان هماهنگی کامل ندارد و برخی دیگر نیز به دلیل ابهام‌های تقنینی، تعارض مقرردها یا فقدان سازوکارهای اجرایی مناسب، نتوانسته‌اند اهداف مورد نظر قانون‌گذار را محقق سازند. افزون بر این، در برخی موارد رویه قضایی نیز با چالش‌هایی در زمینه تعیین مرجع صالح، نحوه انجام تحقیقات، صدور قرارهای تأمین و اجرای تصمیم‌های دادگاه‌های کودکان مواجه است. در سطح اجرایی نیز فقدان پلیس ویژه کودکان و نوجوانان، عدم فراهم بودن زیرساخت‌های لازم برای تشکیل مؤثر پرونده شخصیت، استفاده از فضاها و تشریفات مشابه دادگاه‌های بزرگسالان و برخی کاستی‌های موجود در مرحله اجرای احکام، تحقق کامل دادرسی افتراقی را با دشواری روبه‌رو ساخته است.

البته چالش‌ها و ابهام‌های مورد بررسی در این پژوهش، تمامی مسائل موجود در حوزه دادرسی افتراقی کودکان را در بر نمی‌گیرد و تنها مهم‌ترین و اثرگذارترین مواردی است که به طور مستقیم بر تحقق اهداف این نهاد تأثیرگذار هستند. در واقع، نظام دادرسی کودکان با ابهام‌ها و چالش‌های دیگری نیز مواجه است که به دلیل محدودیت‌های مربوط به حجم و تعداد صفحه‌های مقاله، امکان بررسی تفصیلی آن‌ها فراهم نبوده است. از جمله این موارد می‌توان به ابهام در نحوه رسیدگی به بزه‌های کودکان در حوزه‌های قضایی بخش، اشکال‌های اجرایی مربوط به تعیین قاضی ویژه رسیدگی کننده به بزه‌های کودکان و نوجوانان، و هم‌چنین چالش‌های مرتبط با امکان تجدیدنظرخواهی قاضی صادرکننده رأی در دادگاه کودکان و نوجوانان نسبت به تصمیم خود اشاره نمود. هر یک از این

موضوعات ظرفیت آن را دارند که به صورت مستقل مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند و می‌توانند محور پژوهش‌های آینده در حوزه دادرسی افتراقی کودکان و نوجوانان قرار گیرند.

بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که هرچند قانون‌گذار ایرانی در سطح تقنین گام‌های مهمی در جهت استقرار دادرسی افتراقی کودکان برداشته است، اما این دادرسی هنوز به مرحله بلوغ و کارآمدی کامل نرسیده و میان اهداف مورد نظر قانون‌گذار و وضعیت عملی موجود فاصله‌ای محسوس مشاهده می‌شود. از این‌رو، دادرسی افتراقی کودکان در نظام حقوقی ایران را باید نهادی در حال گذار دانست که نیازمند بازنگری تقنینی، انسجام رویه قضایی و تقویت سازوکارهای اجرایی است. در خصوص اهداف پژوهش نیز باید گفت هدف اصلی تحقیق، بررسی میزان انطباق مقرره‌های حاکم بر دادرسی کودکان با مبانی دادرسی افتراقی و ارزیابی میزان تحقق عملی این دادرسی در نظام حقوقی ایران بوده است. بررسی مقرره‌های قانونی، رویه‌های موجود و چالش‌های اجرایی نشان داد که این هدف محقق شده و پژوهش توانسته است ضمن تبیین اراده قانون‌گذار، مهم‌ترین موانع تحقق عملی دادرسی افتراقی کودکان را شناسایی و تحلیل نماید. هم‌چنین اهداف فرعی پژوهش، از جمله تبیین مبانی نظری و جرم‌شناختی دادرسی افتراقی و بررسی جلوه‌های حمایتی و افتراقی در ساختار قانونی دادرسی کودکان نیز تحقق یافته است.

یافته‌های پژوهش هم‌چنین مؤید درستی فرضیه‌های مطرح شده است. فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر این که قانون‌گذار ایرانی درصدد استقرار دادرسی افتراقی کودکان بوده، اما این دادرسی به طور کامل محقق نشده است، تأیید گردید. هم‌چنین فرضیه فرعی مربوط به تأثیر مبانی جرم‌شناختی و سیاست جنایی نوین بر مقرره‌های دادرسی کودکان و فرضیه دیگر مبنی بر وجود چالش‌های تقنینی، رویه‌ای و اجرایی در مسیر تحقق دادرسی افتراقی نیز مورد تأیید قرار گرفت. در واقع، بررسی مقرره‌ها و رویه‌های موجود نشان داد که اگرچه ساختار کلی قانون متأثر از اندیشه‌های حمایتی، بازپرورانه و فردی‌ساز است، اما موانع متعدد موجود مانع از تحقق کامل اهداف پیش‌بینی شده گردیده است.

در راستای رفع چالش‌های موجود، نخستین پیشنهاد آن است که قانون‌گذار با اصلاح مقرره‌های مربوط به سن مسئولیت کیفری، تعریفی واحد، منسجم و عاری از تعارض از کودک و نوجوان ارائه نماید تا اختلاف ناشی از مواد ۱۴۷ و ۸۸ قانون مجازات اسلامی برطرف گردد. پیشنهاد دیگر آن است که تعارض موجود میان ماده ۴۲ و تبصره ۱ ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری از طریق اصلاح قانون و یا ارائه تفسیر قانونی روشن، مرتفع شود تا جایگاه ضابطان و دادگاه در تحقیقات مربوط به کودکان به صورت دقیق مشخص گردد.

پیشنهاد دیگر، تقویت جایگاه پرونده شخصیت در فرآیند دادرسی کودکان است. در این راستا ضروری است، تشکیل پرونده شخصیت در تمامی موارد مقرر با ضمانت اجرای مؤثر همراه گردد و حضور مددکار اجتماعی در فرآیند رسیدگی، به ویژه در پرونده‌های مهم، از حالت اختیاری خارج شود. هم‌چنین ایجاد نهاد تخصصی و مستقل برای تهیه و تنظیم پرونده شخصیت، با بهره‌گیری از کارشناسان روان‌شناسی، مددکاری اجتماعی و جرم‌شناسی، می‌تواند نقش مهمی در تحقق اصل فردی‌سازی ایفا نماید. بعلاوه پیشنهاد می‌شود که قانون‌گذار وضعیت حضور دادستان در جلسه‌های دادگاه کودکان و نوجوانان را به طور صریح مشخص نماید و در عین حال، در مواردی که کودک فاقد والد یا سرپرست قانونی مؤثر است، حضور دادستان یا نماینده وی را در راستای حمایت از او الزامی سازد. هم‌چنین بازنگری در ساختار دادگاه کودکان و نوجوانان و حرکت به سمت ایجاد دادگاه‌های اختصاصی، به جای دادگاه‌های تنها تخصصی، می‌تواند گامی مؤثر در جهت تحقق کامل فلسفه دادرسی افتراقی باشد. از سوی دیگر، ایجاد و توسعه پلیس ویژه کودکان و نوجوانان از مهم‌ترین ضرورت‌های این نوع نظام دادرسی محسوب می‌شود. بهره‌گیری از نیروهای آموزش دیده، به ویژه پلیس زن و متخصص در حوزه کودک، ضمن کاهش پیامدهای منفی مداخله کیفری، امکان برقراری ارتباط مؤثرتر با کودک را فراهم می‌سازد. علاوه بر این، ضروری است محیط‌های فیزیکی رسیدگی به بزه‌های کودکان از دادگاه‌های بزرگسالان تفکیک شده و از ظرفیت متخصصان روان‌شناسی، مددکاری اجتماعی و جرم‌شناسی در تمامی مراحل دادرسی استفاده شود تا فرآیند رسیدگی بیش از پیش با نیازها

و ویژگی‌های خاص کودکان و نوجوانان سازگار گردد. در نهایت، به نظر می‌رسد تحقق کامل دادرسی افتراقی کودکان نه تنها از راه تصویب قوانین جدید، بلکه از ره‌گذر هماهنگی میان تقنین، رویه قضایی و سازوکارهای اجرایی امکان‌پذیر خواهد بود. تنها در چنین صورتی می‌توان به تحقق اهدافی هم‌چون حمایت از منافع عالی‌ه کودک، بازاجتماعی کردن کودکان بزه‌کار و پیشگیری از تکرار بزه دست یافت.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Zeinab Bagherinezhad <https://orcid.org/0000-0002-7597-7284>

Yaser Hajipour <https://orcid.org/0009-0003-2997-4108>

منابع

- اردبیلی، محمد علی، ۱۴۰۴، *حقوق جزای عمومی*، جلد دوم، چاپ شصت و ششم، تهران، انتشارات میزان.
- باقری‌نژاد، زینب، ۱۳۹۰، «نقش پلیس زن در حمایت از زنان و کودکان بزه‌دیده مواد مخدر و روانگردان»، *مجله مطالعات پیشگیری از جرم*، سال ششم، شماره ۱۹.
- بدری، علی، ۱۳۹۶، «دادرسی کیفری ویژه اطفال در حقوق ایران»، *مجله قانون یار*، سال اول، شماره ۱.
- بقائی نظرلو، فرید و طالوئی، سهیل، ۱۳۹۹، «مباشرت و ظهور اصل فردی کردن مجازات‌ها در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، *مجله قانون یار*، سال چهارم، شماره ۱۶.
- حاجی‌پور، یاسر، ۱۴۰۳، *ضابطان دادگستری در فرآیند کیفری (ایران و انگلستان)*، چاپ نخست، تهران، انتشارات مجد.
- حاجی‌پور، یاسر و باقری‌نژاد، زینب، ۱۴۰۴، «چالش‌های بنیادی حقوق ایران در زمینه قرارهای تأمین کیفری در سنجه قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه»، *پژوهشنامه حقوق تطبیقی*، دوره ۹، شماره ۳.

- حبیبی، رویا، ۱۳۹۶، *ارزیابی اثربخشی پاسخ های کیفری و ترمیمی به بزهکاری اطفال و نوجوانان*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس.
- حسینی، احمدعلی، ۱۴۰۴، «مقایسه دادرسی کیفری اطفال در ایران با استانداردهای بین المللی»، *مجله مطالعات حقوق*، دوره جدید، شماره ۵۱.
- حلوائی، فرشاد، ۱۳۹۸، *سیاست کیفری افتراقی ایران در رابطه با قراردادهای تأمین کیفری اطفال و نوجوانان*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- خاطری، برهان، ۱۴۰۲، *آسیب شناسی سیاست جنایی ایران و انگلستان در خصوص اطفال و نوجوانان*، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی.
- خاطری، برهان، مهرا، نسرین، مهدوی ثابت، محمدعلی، کارگری، نوروز، ۱۴۰۱، «مسیر شطرنجی دادرسی اطفال و نوجوانان بزهکار در ایران با تطبیق نظام کیفری انگلستان»، *مجله مطالعات حقوقی*، دوره چهاردهم، شماره ۳.
- رحیمی، مهدی و قانیدی، ابراهیم، ۱۴۰۱، *ضابطان دادگستری در فرآیند دادرسی ایران و فرانسه*، چاپ نخست، تهران، انتشارات چتر دانش.
- رحیمی تبه مرده، فرشته، ۱۴۰۳، «بررسی پارامترهای موثر در رشد روانی، تربیتی و روانشناسی کودک»، *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*، دوره دهم، شماره ۱.
- روز فیروز بخشایش، فریبا، ۱۳۹۴، *بررسی دادرسی افتراقی اطفال با نگرش قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی.
- سعادت‌مند، محمد و قناد، فاطمه، ۱۳۹۵، «صلاحیت و نحوه رسیدگی دادگاه اطفال و نوجوانان در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲»، *نشریه مطالعات حقوق*، شماره ۴.
- سماواتی پیروز، امیر، حاجی زاده، نازنین، عبدالملکی، علیرضا، ۱۴۰۱، «نگاهی به اصول و موازین نمودهای تخصصی دادرسی کیفری افتراقی اطفال و نوجوانان در رسیدگی های قضایی»، *نشریه قانون یار*، سال ششم، شماره ۲۲.
- شاملو، باقر، ۱۴۰۴، *عدالت کیفری و اطفال*، چاپ دوم، تهران، انتشارات جنگل.

- صبوری پور، مهدی و موسوی، سیدپوریا، ۱۴۰۳، حقوق کیفری عمومی اطفال و نوجوانان، چاپ دوم، تهران، انتشارات میزان.
- عباچی، مریم، ۱۴۰۳، حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد، چاپ سوم، تهران، انتشارات مجد.
- علویانی، زهرا، ۱۴۰۴، «چالش ها و خلاء های تشکیل پرونده شخصیت در خصوص اطفال و نوجوانان در نظام حقوقی ایران»، مجله مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، شماره ۷۳.
- غلامی، حسین، ۱۴۰۳، عدالت ترمیمی، چاپ نهم، تهران، انتشارات سمت.
- فتاحی، حیدر و سپهری، روح الله، ۱۴۰۲، «تأثیرپذیری فرآیند دادرسی کیفری از تشکیل پرونده شخصیت»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۰۲.
- فضلی سرایی، سید علی، ۱۳۹۸، «استانداردهای حاکم بر تحقیقات مقدماتی جرائم اطفال و نوجوانان»، مجله مطالعات علوم اسلامی انسانی، شماره ۱۸ (جلد ۴).
- کاکائی، حمید، ایرانی منش، کیومرث، نیازی، گودرز، نصیرزاده، اسماعیل، هرسیچ ثانی، پیمان، ترکیبی چوکامی، محمود، ۱۴۰۴، «دادرسی افتراقی اطفال (چالش ها و نوآوری ها)»، مطالعات حقوق و علوم قضایی، شماره ۴.
- موذن زادگان، حسنعلی، ۱۳۸۹، «تضمینات حقوق دفاعی متهمان و امر بازجویی در مرحله تحقیقات مقدماتی»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، سال دوازدهم، شماره ۲۸، ۲۹۹-۳۰۸.
- میرکمالی، علیرضا و حسینی، انیسه، ۱۳۹۵، دادرسی افتراقی اطفال در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، پژوهشنامه حقوق کیفری، شماره ۱۴، ۲۴۵-۲۷۲.
- نادری، سعید، ۱۴۰۰، «دادرسی افتراقی اطفال و نوجوانان؛ با نگاهی به اسناد بین المللی حقوق کودک»، مجله فقه جزای تطبیقی، شماره ۱.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، ۱۳۸۱، تقریرات درس جرمشناسی و بزهکاری مزمن، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی.
- نیازپور، امیرحسن، ۱۴۰۳، حقوق کیفری کودکان و نوجوانان، چاپ چهارم، تهران، انتشارات میزان.
- یاراحمدی، فهیمه و اریانی، معصومه، «بررسی و تحلیل دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت ابلاغی ۱۳۹۸»، مجله مطالعات حقوق، دوره جدید، شماره ۱۳.

References

- Bell, A, Hodgson, M. & Pragnell, S., 1999, *Diverting children and young people from crime and criminal justice system*, In Goldston, B. (ed), youth justice contemporary policy and practice, Aldershot, Ashgate.
- Douds, Anne, 2025, «Criminal justice reform: Children 'advocacy centers (case studies in criminal justice reform)» , Part of: Case Studies in Criminal Justice Reform, Flip Learning LLC.
- Delcarmen, Ronaldo & Hemmens, craig, 2024, *Criminal Procedure: Law and Practice (MindTap Course List)*, 11th, Cengage Learning.
- Newborn, T and Morgan, R, 2012, *Youth crime and justice, rediscovering devolution, discretion and diversion? In Maguire, M and Morgan, R Reiner*, The Oxford Handbook of Criminology, Clarendon Press.
- Urwin, Jessica, 2024, *A Popular Criminology of Youth Justice: Youth on Film (Routledge Studies in Crime, Culture and Media)*, 1st Edition, Routledge.

Translated References into English

- Abachi, Maryam. (2024). *Criminal Law of Children in United Nations Documents*. 3rd ed. Tehran: Majd Publishing. [In Persian]
- Alaviani, Zahra. (2025). "Challenges and Gaps in the Establishment of Personality Files for Children and Adolescents in the Iranian Legal System." *Journal of Strategic Studies in Humanities and Islamic Sciences*, No. 73. [In Persian]
- Ardabili, Mohammad Ali. (2025). *General Criminal Law*, Vol. 2, 66th ed. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
- Badri, Ali. (2017). "Special Criminal Procedure for Children in Iranian Law." *Qanun Yar Journal*, 1(1). [In Persian]

- Bagherinejad, Zeinab. (2011). "The Role of Female Police Officers in Protecting Women and Children Victimized by Narcotic Drugs and Psychotropic Substances." *Journal of Crime Prevention Studies*, 6(19). [In Persian]
- Baghai Nazarlu, Farid, & Talouei, Soheil. (2020). "Perpetration and the Manifestation of the Principle of Individualization of Punishments in the Islamic Penal Code of 2013." *Qanun Yar Journal*, 4(16). [In Persian]
- Delcarmen, Ronaldo, & Hemmens, Craig. (2024). *Criminal Procedure: Law and Practice (MindTap Course List)*. 11th ed. Cengage Learning.
- Douds, Anne. (2025). "Criminal Justice Reform: Children's Advocacy Centers (Case Studies in Criminal Justice Reform)." In *Case Studies in Criminal Justice Reform*. Flip Learning LLC.
- Fattahi, Heydar, & Sepehri, Ruhollah. (2023). "The Impact of Personality File Formation on the Criminal Procedure Process." *Legal Research Journal*, No. 102. [In Persian]
- Fazli Saraei, Seyyed Ali. (2019). "Standards Governing the Preliminary Investigation of Crimes Committed by Children and Adolescents." *Journal of Islamic and Human Sciences Studies*, 18(4). [In Persian]
- Gholami, Hossein. (2024). *Restorative Justice*. 9th ed. Tehran: SAMT Publishing. [In Persian]
- Haji Pour, Yaser. (2024). *Judicial Officers in the Criminal Process (Iran and England)*. 1st ed. Tehran: Majd Publishing. [In Persian]
- Haji Pour, Yaser, & Bagherinejad, Zeinab. (2025). "Fundamental Challenges of Iranian Law Regarding Criminal Security Measures in the Light of the French Code of Criminal Procedure." *Comparative Law Research Journal*, 9(3). [In Persian]
- Halvaei, Farshad. (2019). *Iranian Differential Criminal Policy Regarding Pre-Trial Security Measures for Children and Adolescents*.

Master's Thesis, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University. [In Persian]

- Habibi, Roya. (2017). *Assessing the Effectiveness of Criminal and Restorative Responses to Juvenile Delinquency*. Master's Thesis, Faculty of Law, Tarbiat Modares University. [In Persian]
- Hosseini, Ahmad Ali. (2025). "A Comparison of Criminal Procedure for Children in Iran with International Standards." *Journal of Legal Studies*, New Series, No. 51. [In Persian]
- Kakaei, Hamid, Iranianmanesh, Keyumars, Niazi, Goodarz, Nasirzadeh, Esmail, Harsich Sani, Peyman, & Tarkibi Choukani, Mahmoud. (2025). "Differential Criminal Procedure for Children: Challenges and Innovations." *Studies in Law and Judicial Sciences*, No. 4. [In Persian]
- Khadari, Borhan. (2022). *Pathology of Iranian and English Criminal Policy Concerning Children and Adolescents*. PhD Dissertation, Faculty of Law and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University. [In Persian]
- Khadari, Borhan, Mehri, Nasrin, Mahdavi Sabet, Mohammad Ali, & Karegari, Nowruz. (2022). "The Checkered Path of Criminal Proceedings for Delinquent Children and Adolescents in Iran: A Comparative Study of the English Criminal Justice System." *Journal of Legal Studies*, 14(3). [In Persian]
- Mirkamali, Alireza, & Hosseini, Aniseh. (2016). "Differential Criminal Procedure for Children under the 2013 Code of Criminal Procedure." *Criminal Law Research Journal*, No. 14, 245–272. [In Persian]
- Moazen Zadegan, Hassan Ali. (2010). "Guarantees of Defendants' Rights of Defense and Interrogation at the Preliminary Investigation Stage." *Journal of Law and Politics Research*, 12(28), 299–308. [In Persian]
- Naderi, Saeed. (2021). "Differential Criminal Procedure for Children and Adolescents: With a Focus on International Child Rights Documents."

Comparative Jurisprudence and Criminal Law Journal, No. 1. [In Persian]

- Najafi Abrandabadi, Ali Hossein. (2002). *Lectures on Criminology and Chronic Delinquency*. Faculty of Law, Shahid Beheshti University. [In Persian]
- Niazpour, Amir Hassan. (2024). *Criminal Law of Children and Adolescents*. 4th ed. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
- Newburn, Tim, & Morgan, Rod. (2012). "Youth Crime and Justice: Rediscovering Devolution, Discretion and Diversion?" In Maguire, Mike, Morgan, Rod, & Reiner, Robert (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*. Clarendon Press.
- Rahimi, Mehdi, & Ghaedi, Ebrahim. (2022). *Judicial Officers in the Iranian and French Criminal Procedure*. 1st ed. Tehran: Chatr-e Danesh Publishing. [In Persian]
- Rahimi Tabemorde, Fereshteh. (2024). "An Examination of the Parameters Affecting the Psychological, Educational, and Psychological Development of Children." *Studies in Psychology and Educational Sciences*, 10(1). [In Persian]
- Rouz Firouz Bakhshayesh, Fariba. (2015). *An Examination of Differential Criminal Procedure for Children with Emphasis on the 2013 Code of Criminal Procedure*. Master's Thesis, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University. [In Persian]
- Sabouri Pour, Mehdi, & Mousavi, Seyyed Pouria. (2024). *General Criminal Law of Children and Adolescents*. 2nd ed. Tehran: Mizan Publishing. [In Persian]
- Saeedatmand, Mohammad, & Ghanad, Fatemeh. (2016). "Jurisdiction and Procedure of the Juvenile Court under the 2013 Code of Criminal Procedure." *Legal Studies Journal*, No. 4. [In Persian]

- Samavati Pirouz, Amir, Hajizadeh, Nazanin, & Abdolmaleki, Alireza. (2022). "An Examination of the Principles and Standards of Specialized Manifestations of Differential Criminal Procedure for Children and Adolescents in Judicial Proceedings." *Qanun Yar Journal*, 6(22). [In Persian]
- Shamloo, Bagher. (2025). *Criminal Justice and Children*. 2nd ed. Tehran: Jungle Publishing. [In Persian]
- Urwin, Jessica. (2024). *A Popular Criminology of Youth Justice: Youth on Film*. 1st ed. Routledge.
- Bell, A., Hodgson, M., & Pragnell, S. (1999). "Diverting Children and Young People from Crime and the Criminal Justice System." In Goldston, B. (ed.), *Youth Justice: Contemporary Policy and Practice*. Aldershot: Ashgate.
- Yarahmadi, Fahimeh, & Ariani, Masoumeh. "Review and Analysis of the 2019 Directive on the Establishment of Personality Files." *Legal Studies Journal*, New Series, No. 13. [In Persian]

استناد به این مقاله: حاجی پور، یاسر، و باقری نژاد، زینب. (۱۴۰۵). دادرسی کیفری افتراقی اطفال: از اراده قانون گذار تا ناکامی در اجرا. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۴(۵۵)، ۸۹-۱۲۴. e21740
<https://doi.org/10.22054/jclr.2026.93543.2886>

Doi: 10.22054/jclr.2024.72308.2562

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.